

АРТИЉЕРИЈСКИ ПОЛОЖАЈ НА ЈАРЧУЈАКУ

У предвечерје 13. октобра 1941. године доспели смо у село Јарчујак. Топове смо довукли на нове ватрене положаје, треће от- како дејствујемо у опсади Краљева.

Друго одељење налази се у пространом дворишту Миливоја Тошића. Дивно двориште, у њему стара и нова кућа, велики ам бар с пространим тремом, а ниже њих тор и обори. Около још неколико помоћних грађевина. Насред дворишта покривен бунар. Између бунара и куће, између два цветна сада, намештена је на- ша пољска хаубица. Цев је управљена према Краљеву, у коме вр- ви од Немаца.

Као први партизански артиљерци осећали смо посебну одго- Борност, јер Команда Чачанског партизанског одреда придаје ве- лики значај нашој артиљеријској подршци. Била је то права и је- дина тотална блокада једног града, коју су партизани предузели са простора Ужичке републике. Док је Ужичка република трајала и одолевала, у Краљеву су се налазила три немачка гарнизона: краљевачки и она два који су протерани из Ужица, и Чачка.

Док смо се примицали јарчујачком ватреном положају, пре- лазећи главни друм на Ружића брду, наишли смо на једну од љу- бићких чета. Борци ове чете нису скривали радост кад су сазнали да ће се у њиховој близини налазити и партизански топови.

Са места где се налазила цев нашег пољског „шнајдера” ви- дик је одлмчан. Краљево нред нама се види као на длану. Осмат- рамо са амбара. Преко Грдичке косе видимо већи део аеродрома у Краљеву. Разаберамо и циљеве у граду. У хотелу „Европа”, у самом центру, станују само Немци. Они су и у Ратарској школи. У даљини је католичка црква на чијем торњу се, према добијеним извештајима, налазе непријатељски осматрачи и митраљеско гнез- до. Немачки одбрамбени полол<ај је дуж Грдичке косе.

Током протеклих седам дана с оне стране Мораве, из села Сирче, дејствовала су и четничка оруђа. Четници су, међутим, пу- цали врло ретко и обично пред вече. Њихови артиљерци имали су много бољи положај него ми.

Сутрадан, 14. октобра ископали смо ровове и у њих поло- жили сандуке с гранатама. Муниције смо имали доста, Стигла је

из Мрсаћа, из артиљеријских магацина бивше југословенске војске, које су заузеле наше јединице. Од тог дана па током следећих пет-шест дана наша батерија дејствовала је штово неометано. Испаливали смо по неколико десетина граната дневно. Грдичку косу, где се на већој ширини налазио немачки одбрамбени положај, тукли смо распрскавајућим гранатама. Тако смо тукли и аеродром. Остале циљеве тукли смо пробојним гранатама. Оришнални темпирник нисмо имали. Као примитивна али задовољавајућа замена иослужео је челични зубац од вунарског гребена, усађен у дрвену ручку или у кочању. Аеродром смо повремено тукли и разорним гранатама ради разровања тла.

У тих пет-шест дана вођена је нека врста позиционе артиљеријске борбе. У покушајима да нас неутралишу Немци нису ихмали много успеха. Правац њиховог гађања није био довољно тачан. Њихове гранате су подбацивале и обично су падале у један шљивак између наша два топа, који су међусобно били удаљени око две-три стотине метара. Четвртог дана Немци су елементе гађања знатно поправили. Зрна су сада фијукала изнад наших положаја сасвим близу, али су, на срећу, падала педесетак метара иза нас. Понеко њихово зрно падало је на свега десетак метара иза наше линије. У таквим приликама паљбу смо прекидали и склањали се у ровове. Командант батерије Ђорђе Миловановић био је стално са нашим другим одел^ењем. Првим одељењем командовао је његов заменик, активни потпоручник старе југословенске војске Миленко Радуловић. Миловановић је, према потреби, телефоном наређивао Радуловићу да иреузме ватру. Та једноставна тактика збуњивала је непријатеља и због тога је било мање могућности да нас озбиљније угрози.

Док је 17. октобра после подне трајао лсесток артиљеријски окршај, из правца Крагујевца наишао је извиђачки непријатељски авион. Изгледало је да се устремио на наше положаје. Прекинули смо паљбу и покушали да се што брже удаљимо од хаубице. Настала је и мала паника. Возари и коморције трчали су преко једке чистине да би се заклонили испод некаквог багремовог дрвореда на ивици ливаде. Немачки „бреге;Г их је митраљирао. Срећом, прошли смо без губитака. Једино је лакше рањен Вукашин Бојовић Ера.

Батерија није имала политичког комесара. Командант батерије Ђорђе Миловановић је мене задужио за идејни и политички рад и пропаганду у другом одељењу. Имао сам извесно искуство за тај рад, а тих дана имао сам у својој торби неколико књига, између осталих: „Мати“ од Горког, „Како се калио челик“ Островског и први део Шолоховљевог „Тихог Дона“. Имао сам уза се и јулски пропагандни материјал СКОЈ-а. Истина, на положају није било времена за читање књига. Али, идејни и политички рад ипак је постојао и одвијао се и брже и друкчије неш раније. Свакодневно сам одлазио у село Дракчиће, у Дукића кућу, где се нала-

зио Штаб свих јединица које су блокирале Краљево, тамо сам односио рапорте, а доносио пошту и заповесги које је слао командант Чачанског партизанског одреда Момчило Моле Радосављевић. Вести су тада саопштаване путем летака и прогласа. Два-три пута успео сам да добијем и ужичку „Борбу“. Тамо смо налазили понешто и о нама-артиљерцима. Догхсе о дејству артиљераца слао Је „Борби“ наш командант Ђоко Миловановић, који је пре рата био уредник и власник листа „Чачански глас“. У новинама смо тих дана читали чланак о првој аграрној реформи која је извршена поделом манастирске земље у Трнави код Чачка. . .

У штаб блокаде свакодневно су стизали курири из свих јединица које су учествовале у окружењу Краљева. Од њих сам могао детаљно да се обавештавам о појединим борбама које су тада вођене.

Понекад сам из штаба донео и по који завежљај са храном, преобуком или другим стварима што их је родбина слала некоме од артиљераца.

У време затишја окупљали смо се и читали добијене материјале. Борци су с великим интересовањем пратили све добијене информације. Били су то претежно сељаци, који су све примали реално.

Домаћин куће у чије смо се двориште сместили, Миливоје Тошић с нама се сасвим саживео и свакодневно нам је за исхрану издавајао свињче или неког брава. Говорио је да ће, кад се ослободи Краљево, дати вола „дешњака“ да се у центру града окреће на ражњу. Његова нова кућа била је по зидовима већ доста испрскала од детонација које су настајале кад смо ршпаљивали гранате, јер се топ налазио уз саму грађевину. Ми смо тако намерно поставили нашу хаубицу, јер смо нретпоставили да непријатељ неће на том месту тражити наш положај. То се показало као добар потез. Кућу омо у појединим критичним моментима користили и као добар заклон, а иза куће су били ровови за иосаду.

Током блокаде Краљева наше опште расположење кварило Је присуство четника. Близу нас била је четничка такозвана „Смртна чета“ из састава Јеличког четничког одреда. Била је распоређена испред партизанске батерије. Четничка команда са комором била је измакнута доста дубоко иза наших положаја. Четници су често били пијани и спремни да заподену свађу. Међутим, њихов тадашњи командант, канетан старе југословенске војске Јован Бојовић био је поштен и честит човек. Био је инвалид — једну руку изгубио је у првом светском рату. Такав човек четницима, није одговарао и зато га је његов заменик, самозвани војвода Мојсиловић, баш у време окружења Краљева, ликвидирао.

Једном приликом, кад сам се враћао из штаба Одредa у близини нашег топа наишао сам на бивак и комору четничке „Смртне чете“. Ту је било неколико пијаних четника. Затекао сам међу њима и послужиоца партизанске батерије Пантелију Дмитрића, кога

су четници зауставили и разоружали. Чим сам то видео, уперим пушку и двојици четника, који су се ту десили, оштро запретим да ћу их пријавити команданту Бојовићу. Четници су се мало опирали, али су најзад нашем борцу Дмитрићу вратили пушку па смо у батерију стигли заједно. И управо иосле тог инцидента командант Миловановић ми је наредио да током предстојећег општег напада на Краљево држим телефонску везу између наше батерије и четничке „Смртне чете“. Четници су по плану имали да изведу јуриш на еектору код Ратарске школе. . .

У другој половини октобра делегиран сам да присуствујем скојевском митингу, који је одржаван у дворани хотела „Крен“ у Чачку. Из првог одељења наше батерије делегиран је Урош Лазовић. Ја сам имао још и задатак да свратим у Команду места у Чачку и преузмем глицеринско уље за подмазивање топова. Командант батерије Миловановић ми је још рекао да Команди у Чачку поручим да су борци слабо одевени и полубоси. Урош и ја смо путовали нешто пешице, а нешто возом. . . На митингу је говорило више другова. Ја сам међу њима препознао скојевског руководиоца из Чачка Вучка Милошевића. Говорио је и један који је представљен као „друг из Главиог штаба“. Касније сам сазнао да је то Иво Лола Рибар. После радног дела митинга изведен је културно-уметнички програм. Поред осталог изведен је један скеч, у коме се приказује како се четници понашају у устанку по својој девизи „још није време“.

Сутрадан рано у Команди места добио сам три литра глицеринског уља, које је председник Народноослободилачког одбора Атенице Вук Петронијевић успео да набави у "чачанским апотекама. У обућарској радионици, смештеној у кафани „Белви“, добио сам да у батерију понесем неколико пари цокула и нешто одеће.

При повратку, баш кад сам био на домаку нашег положаја у Јарчујаку, изненада је гочела да дејствује непријатељска артиљерија. Набасео сам тачно на простор где су падала артиљеријска зрна. Кроз главу ми је одједном пролетело причање мога оца да кад бију топови ваља лећи у левак који је направила испалена граната; јер следећа граната на исто место не пада. . .

Једног сунчаног поподнева, док сам ишао по курирском за датку и био на домаку штаба блокаде код Дукића кућа, заштектали су немачки митраљези. Непријатељ је надирао из Чибуковца према шумици, пред којом је положај држао Драгачевски партизански батаљон. Развила се жестока борба. Чули су се и немачки тенкови. Драгачевци су били принуђени да узмичу. . . Експлозивни меци распрскавали су се у непосредној близини. Наједном је из Оближњег шумарка, с револвером у руци, дотрчао и ту се обрео Богдан Калелан, командант Драгачевског партизанског батаљона. Зауостављао је појединце, који су се успаничили. Ту, испред неке зграде, задихано у две-три речи казао је да је продор Немаца озбиљан. За трен ока окупио је двадесет-тридесет бораца и сместа

је извршио противнапад, и то на сектору где је непријатељ најдубље продро. Немци су брзо одбачени. Капелан је на челу храбро јуришао. Тада сам га први пут видео у окршају. Очигледно је имао огроман ауторитет међу борцима. Знао сам га већ. Први пут смо се у августу ове године срели у Кулиновачком пољу. Био је смео револуционар, строг човек, али велики друг...

На Ружића брдо стигла је 19. октобра после подне наша Тенковска чета. Састојала се од два тенка, које је десетак дана раније запленио Таковски батаљон у борбама на Рапај брду код Горњег Милановца, и од блиндираног камиона са посадама. Један тенкиста одмах је изишао из своје машине. То је био поручник Узелац, активни официр бивше југословенске војске. Командир Тенковске чете био је Срећко Николић из Доње Трепче. Другим тенком управљао је Фрањо Черпиншек, активни поручник-тенкиста бивше југословенске војске, а његов заменик био је Љубиша Бошковић, активни ваздухопловни потпоручник. Обојица су у тенкисте прекомандовани из Четврте љубишке чете Чачанског партизанског одреда.

Уочи општег напада на Краљево ишао сам у четничку команду и са главним четничким везистом детаљно се договорио око успостављања телефонске линије. Око 19 часова са Бидосавом Величковићем Патаном телефонистом првог одељења наше батерије кренуо сам четничком полазном пололсају. Задатак је да држимо телефонску везу између топова и четничке „Смртне чете“, која је, према плану за напад, требало да надире ка Грдичкој коси, односно Ратарској школи.

Ноћ је мрачна и доста топла. Наши тенкови тутње. Застали су у Таревића потоку па је њихова бука пригушена. Борба је почела. Паљбу је пре свих почела наша батерија. Оглашава се ватра и са положаја који држе Драгачевци. С друге стране Ибра ватром се јавља и Трнавски батаљон. „Гребићи“ наваљују са Камицоре... На више места, дуж лукова окружења Немци избацују сигналне ракете, понајвише црвене.

Наша батерија туче по Грдичкој коси. Немци не одговарају артиљеријом, али узвраћају жестоком митраљеском ватром. Док траје наша артиљеријска припрема, требало би да су четници већ изашли на свој јуришни положај. Они нешто оклевају. Њихов командир Гвозден Шипетић стално их опомиње и позива да крену. Четници најзад траже да наша батерија прекине ватру, како би они пошли напред... Немци и даље митраљирају из својих ровова и ракетама осветљавају терен. Чини нам се да се од Ратарске школе или из самог Краљева чују тенкови, али не знамо да ли су то наши или немачки тенкови.

На јуришном положају све је мање четника. Они су се разбежали. Обавештавам телефоном о томе команданта батерије Ђорђа Миловановића. Тада ми командант батерије наређује да се од-

мах вратим у батерију, да понесем само апарат, а да не прикупљам телефонску линију. Вели да ће поново отворити ватру, пошто четници нису извршили задатак. Успут наилазимо на групице четника, који седе у купама шашине и пуше. Ништа их не питамо — већ нам је све јасно.

Око поноћи се појави месечина. У батерији је завладала нека нервоза. Знамо да су се четници повукли некуд у позадину. Командант Миловановић наређује да се појача обезбеђење топова. Наше патроле крећу у извиђање.

Судећи по исходу борбе на нашем делу опсадног круга, оцењивали смо да иапад није успео. Наши борци седели су око топа. Иза поноћи бануо је заменик команданта батерије потпоручник Радуловић са патролом из првог одељења. Изнео је мишљење да се те ноћи више ништа није могло учинити, јер су Краљево браниле веома јаке немачке снаге, а штите га и две реке.

Наши тенкови су у том нападу ипак били прича за себе. Душан Јечменић, водник из Драгачевског партизанског батаљона, који је са групом бораца пратио наше тенкове, успео је да продре до самог центра Краљева. Једну мању немачку јединицу довео је у ситуацију да се преда. Немачки официр из те јединице имао је утисак да су партизани заузели део града. Драгачевски партизани докопали су се опасача с пиштољем немачког официра и његове шапке. Убрзо је наступио преокрет. Немци су увидели да су предају извршили у заблуди. Наши тенкисти су се повлачили, а Душан Јечменић са групом својих бораца је заостао иза тенкова. Извукли су се једва тек ујутру. Драгачевци су у батаљон донели шапку немачког официра и опасач с пиштољем...

Освануло је сунчано и топло јутро са мало магле. Све је изгледало зачуђујуће мирно, готово тајанствено... Око седам часова сложено и жестоко запраштали су немачки митраљежи. Тукли су од Ратарске школе и са Грдичке косе. Засипали су положаје испред наше артиљерије. На тим полосајима требало је да се налазе четници. Тиме су Немци почели одлучан пробој блокаде. Четничка „Смртна чета“ почела је да се повлачи, неки су гинули, а остатак се разбежао. Покушали смо с њима да успоставимо телефонску везу, али без успеха. Пуцало се на читавом положају према нама, Ђорђе Миловановић шаље патролу за патролом да види шта се испред нас догађа, Нехмачки митраљежи чују се сада и с наше десне стране. Из првог одељења јављају да ни они не знају шта се дешава,.. Наједном чујемо пучње из пешадијског наоружања сасвим близу. Иемци нам се све више примичу. Закључујемо да испред нас нема никакве заштите. Одједном и са леве и са десне стране, из наше дубоке позадине, од Мусине реке, почињу да штекћу немачке „зорке“ По томе закључујемо да смо ми артиљерци одсечени и опкољени. Нас је седам.- један топ, шест пушака и један пиштољ... Са једне падине између Мусине реке и Ружића брда силaze немачки тенкови. Од Чачка се чују детона-

ције и прате их продорни звуци сирена немачких „штука“. Над Чачком лебде облаци дима. У једном тренутку надлеће нас јато „штука“. Наш положај све је драматичнији. Немци су на помолу, свега две-три стотине метара испред нас. Већ назиремо одсјај њихових шлемова. Командант батерије Ђорђе Миловановић остаје потпуно хладнокрван. Наређује да се постави последња одбрана хаубице.

— Топ више не може снасати. Остаје да се боримо за партизанску част! — рекао је Миловановић.

Нишанција Андрија Рајић из Бањице, омален, неугледан, али омиљен борац и друг, стиснуо је шаку на грудима, опкорачио лафет и повикао:

— Ја сам Рајић, потомак Танаска Рајића! Бранићемо топ! . . .

— Картечом по непријатељу! — командовао је тада Ђорђе Миловановић.

Старом и већ искусном артиљерцу Миљку Икодиновићу, који је био десна рука Андрије Рајића, није требало два пута говорити. Готово у истом трену наш топ избацио је прву гранату темпирану на нулу. Рајић сам пуни, нишани и енергично трза канап на упалачу. Лежим у заседи десетак метара испред топа. Крај мене је Десимир Вучићевић. Заклон су нам багремови диреци дворишне оgrade. Наш топ сипа ватру. Земља подрхтава. Немци су ту негде испред нас, у заклону.

Седам-осам испаљених граната и — Немци су се зауставили. Скренили су удесно па су се приближили топу првог одељења.

Нишанција Андрија Рајић седи на лафету. Руком отире зној са чела.

Већ је подне.

Немци су одбијени.

Топ првог одељења је пао, али је командир Богдан Суботић Ђаћара успео да извуче затварач.

Полако се прибирамо. Борци су врући, више од борбе него од тоpline михољског лета, које је тада било на измаку. Командант Миловановић прилази бунару, захвата кофу воде и изручи је себи на главу. Борци затим прилазе и један по један се умивају као да врше неки ритуал. . .

— Гранате и чауре да се закопају у ровове. Да се уклоне и остали трагови који би могли открити да је топ био ту! — наређује Миловановић.

Командант и ја крећемо путем који води од Ружића брда у поље према железничкој прузи. Тражимо место за скривање хаубице. Лево од пута наилазимо на шумовит и изломљен терен. Борбе су престале, али Немци свакако нису далеко. Топ на рукама извлачимо из дворишта. Вучемо га читав километар до једне јаруге. Остављамо нашу хаубицу на одабраном месту, прекривамо га

грањем и одмах се удаљујемо према нрузи. Остајемо у некој шуми, чекајући вече. У смирај сунца прилазимо сеоским кућама на крају шуме. Вучићевић и ја смо претходница.

Улазимо опрезно у неко сточно двориште. Код прелаза између кућног и сточног дворишта наилазимо на два мртва човека. У суседном дворишту неколико стотина оваца и десетак грла рогате стоке. Откуд толика стока!? Укућана нигде нема. То нас опомиње и још смо опрезнији. Само што смо искочили из тора и кренули неком ливадам, засули су нас рафали из машинки. Значрг, Немци су ту. Пуцају са кућног прага. Хитро се бацамо иза гомиле неких пањева. Оспемо и ми ватру на њих. Утом се из забрана јавише остали наши другови. И они пуцају на Немце. Сутон. Ми смо притајени у заклопу. Тишину ремети повремено рикање и блејање затворене стоке. Наједном се немачке машинке јавише с пруге према Адранима и Краљеву. Значи да су напустили кућу одакле су нас малочас тукли. Била је то мања група немачких војника, који су терали опљачкану стоку. Другови излазе из забрана и прилазе нашем заклону од пањева. Питају да нисмо рањени. Моја доламица избушена је на неколико места, али, срећом, на леђима. Меци су погодили у торбу и порцију, које су се налазиле испод доламе.

Већ је мрак. Улазимо у двориште. Људи са женама и децом прикрадају се кући. Ђорђе Миловановић наредио је да помогнемо да се тела погинулих сељака унесу. Добили смо нешто хране, али не могу да једем, јер ми је пред очима етално слика оних убијених сељака које смо затекли крај оgrade. . . Однекуда се појавише двојица млађих мушкараца. један од њих прилази Ђорђу Миловановићу и пита:

— Шта да радимо са оволиком стоком?

— Обавестите људе и нека свако дође да узме своје! — рече кратко командант. . .

Милорад Миго ЈЕВТОВИЋ